INSCRIPŢIĬ BOTOŞĂNENE

PUBLICATE CU O PREFAŢĂ DESPRE ISTORIA BOTOŞANILOR

de

N. IORGA

Profesor la Universitatea din Bucureştĭ

BUCUREŞTĬ

„Minerva" Institut de arte grafice şi editură

6, Strada Regală, 6

1905

INSCRIPŢIĬ BOTOŞĂNENE

PUBLICATE CU O PREFAȚĂ DESPRE ISTORIA BOTOȘANILOR

de

N. IORGA

Profesor la Universitatea din Bucureștĭ

BUCUREȘTĬ

„Minerva" Institut de arte grafice şi editură

6, Strada Regală, 6

1905

La toțĭ aĭ meĭ carĭ aŭ trăit și aŭ murit în Botoșanĭ, orașul nașteriĭ mele.

PREFAȚĂ

Cîteva cuvinte despre Botoşanĭ.

«Botoșaniĭ» înseamnă tîrgul luĭ Botăș. Botăș e un nume care trebuie pus alăturĭ cu Bontăș, cu Moțăș, cu Crasnăș, cu Hasnăș. Finala — ăș se adăugea la unele nume de oamenĭ pentru a face nume nouă. Cele de maĭ sus vin de la Bontea, Motea, Crasnea, Hasnea saŭ de la formele, și maĭ vechĭ; Bontul, Motul, etc. Botăș vine decĭ de la Botea saŭ Botul.

Botăș a fost *strămoșul*. De la el s'a început vița locuitorilor satuluĭ care s'a prefăcut maĭ tîrziŭ, destul de tîrziŭ, într'un tîrg. El cu aĭ luĭ a întemeiat acel sat. Așezat într'un loc oarecare, departe și de apa cea mare a Siretiuluĭ și de apa cea mare a Prutuluĭ, într'un Ținut care n'avea altă bogăție decît a vitelor, ce găsiaŭ pășune înnaltă și grasă pe povîrnișurile dealurilor de lut ce se întrolocă aicĭ, — satul Botășanilor nu făcea să se prevadă prin nimic un viitor mare. Dar unul din drumurile cele marĭ de negoț ale Moldoveĭ luĭ Bogdan întemeietorul, luĭ Alexandru-cel-Bun și luĭ Ștefan-cel-Mare îl atingea.

Într'un timp cînd acest sat mare n'avea nicĭ-un fel de însemnătate, Tatariĭ din Crîm, răpezindu-se asupra Moldoveĭ, prin vadurile răŭ păzite ale Nistruluĭ, iĭ prefăcură în cenușă bordeiele, căsuțele de lemn, acoperite cu șindilă

și stuf. Vechea cronică a țerii scrie astfel: «În anul 6947 [1439], Novembre în 28, aŭ venit Tatarii și aŭ prădat pănă la Botoșanĭ [1]. Numele «Botoșanĭ» a venit firește din acel de la început, «Botășanii».

Satul se ridică întăiŭ prin așezarea vremelnică a Domnuluĭ în cuprinsul luĭ. Pe atuncĭ stăpînitorii țerii aveaŭ obiceiul de a străbate, în primăvară și vară, toată țara, fie pentru a-șĭ îndeplini o datorie: împărțirea de dreptate și apărarea de dușmanĭ saŭ de făcătorii de rele, fie pentru a-șĭ face plăcerea cea mare a vînatuluĭ. Nu putem spune că Ștefan-cel-Mare a stat în Botoșanĭ [2]. El e totușĭ acela care a clădit, la 1496, chiar în preajma orașuluĭ de astăzĭ, frumoasa biserică a Păpăuților, care a fost ridicată din ruină în timpurile noastre abia. Aceasta înseamnă că Păpăuții aŭ avut vre-o legătură cu Ștefan, și aceasta nu poate fi alta decît alegerea satuluĭ ca loc de popas și de odihnă din partea vestituluĭ viteaz. Dacă ne gîndim că la Hîrlăŭ el avea o iubită, pe acea Marie, care i-a dat un fiŭ, Petru Rareș, vom înțelege rostul Păpăuților în mijlocul chiar al unuĭ drum pe care Vodă nu-l va fi făcut tocmaĭ rar: în adevăr, e cam tot atîta drum de la Suceava la Păpăuțĭ cît este de la Păpăuțĭ la Hîrlăŭ. Ceia ce era atuncĭ un drum de țară, este și astăzĭ unul.

În 1496, Botoșanii trebuie să fi fost încă un sat, care se vedea de la Păpăuțĭ, dar nu se atingea cu acesta din urmă, strîns în jurul bisericii și clopotnițeĭ luĭ Ștefan. Peste cîțĭva anĭ însă, Ștefan năvălia în Pocuția și o lua pentru cîtva timp; granița de Nord a țerii era, orĭcum, maĭ bine statornicită decît pănă atuncea. Apoĭ, cu cîțĭva

[1] I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 36.

[2] Cronicarul Ureche (p. 174) pune totușĭ la Botoșanĭ o luptă a luĭ Ștefan-cel-Mare cu Polonii, la 11 Mart 1500.

anĭ în urmă, Moldova pierduse cetățile cele marĭ și vechĭ de la Dunăre și Marea-Neagră: Chilia și Cetatea-Albă. Aceasta aduse ridicarea peste puțină vreme a Renilor și Galaților, tot la Dunăre. Negoțul de odinioară nu era întrerupt astfel. Botoșaniĭ, așezațĭ pe drumul Suceava-Iașĭ, se putură dezvolta în schimbul de mărfurĭ dintre Polonia și Turcia, adecă dintre Apus și Răsărit.

La 1528, Petru Rareș, care abia-șĭ începuse Domnia, scrie din «tîrgul Botoșanĭ»[1]. Nu trebuie să uităm că înnaintașiĭ săĭ, Ștefăniță și Bogdan Orbul, stătuseră adesea la Hîrlăŭ, pe care-l numiaŭ «tîrgul Bahluiuluĭ». După ce învinse pe Sașiĭ din Ardeal la Feldioara, în 1529, Petru e iarășĭ în Botoșanĭ[2]. Acolo se întoarce și după asediul Brașovuluĭ, în iarna luĭ 1530. Și la 1531 îl găsim la Botoșanĭ, în anul cînd se bătu cu Poloniĭ la Obertyn[3] și chiar în anul morțiĭ, 1546.

Se pare că el dărui noul tîrg, întemeiat poate cu privilegiu de la el, pentru a ținea iarmaroace, bîlciurĭ[4], Doamneĭ sale, Elena, fata luĭ Ioan Despotul sîrbesc. De acum înnainte orașul fu cărmuit, pe de o parte, ca toate celelalte, de un șoltuz și doĭsprezece pîrgarĭ, iar, pe de alta, de Vorniciĭ Doamneĭ.

Elena se crezu îndatorită a face bisericĭ de piatră, acolo unde nu fusese decît bisericuțe de lemn. Ea obișnuia și maĭ departe a sta aicĭ. De aceia fiul eĭ Ilie e cîrmuit și el din Botoșanĭ[5]. Supt al doilea fiŭ, Ștefan, ea înnălță pe rînd, pentru pomenirea eĭ și a soțuluĭ eĭ mort, bisericile Sf. Gheorghe întăiŭ și apoĭ a Ospenieĭ. Ele fură făcute întocmaĭ după biserica luĭ Ștefan-cel-Mare din Păpăuțĭ,

[1] Iorga, *Documentele Bistrițeĭ*, I, p. XVII; inedite brașovene.
[2] *Ibid.*, p. XXIII.
[3] *Ibid.*, pp. XXVII, XXIX.
[4] Hasdeu, *Archiva istorică*, I[1], pp. 172-4.
[5] *Doc. Bistrițeĭ*, I, p. XLIII.

cu un turnuleț la mijloc și intrarea pe lature. Discurĭ de smalț verde, galben, așezate în brîurĭ, le împodobiaŭ. Aveaŭ și o clopotniță de o parte, care s'a dărîmat apoĭ și a fost înlocuită prin altele. Poate că numele satuluĭ Mănăstirea Doamneĭ lîngă Botoșanĭ amintește încă o clădire a Eleneĭ.

Cînd Elena fu ucisă, după moartea fiuluĭ eĭ celuĭ mic, Alexandru Lăpușneanu, soțul Ruxandeĭ, fiica Rareșoaeĭ, stătu și el une orĭ la Botoșanĭ [1]. Lîngă acest oraș, se dădu la 1561 lupta nenorocită în potriva luĭ Despot, care venise să iea Moldova de la Lăpușneanu [2].

Cu fuga din țară a luĭ Bogdan fiul Ruxandeĭ în 1571, se mîntui însă prosperitatea veche a Botoșanilor, pe care o întemeiase Petru Rareș, născut în Hîrlăŭ, și o îngrijise întregul luĭ neam, până ce se stinse.

Botoșaniĭ avură decĭ după săteanul Botăș un al doilea părinte, pe Petru-Vodă.

II.

Petru Șchiopul, fiul uneĭ fete a luĭ Rareș, pomenește odată despre decăderea Botoșanilor, puind-o în sama Evreilor de la hotarul polon, carĭ stricaŭ prin uneltirile lor iarmaroacele țeriĭ [3]. Nicĭ el însă, nicĭ urmașiĭ săĭ până la Vasile Lupu nu se întîmpină în Botoșanĭ, pe unde trecu numaĭ, în vremea luĭ Mihaĭ Viteazul, fugarul Sigismund Báthory [4]. Radu Mihnea învіè la începutul veaculuĭ al XVII-lea Hîrlăul, dar lăsă în părăsirea cea veche Botoșaniĭ.

Vasile Lupu se găsește, în adevăr, de două orĭ la Bo-

[1] *Ibid.*, pp. L, LIII.
[2] Hurmuzaki, XI, p. 58.
[3] *Arch. istorică*, *l. c.*
[4] Iorga, *Studiĭ și doc.*, IV, p. VI; Hurmuzaki, XII, pp. 1161-2.

toșanĭ [1], dar aceasta n'are nicĭ-o însemnătate pentru oraș, care nu-ĭ datorește nimic. La «Curtea domnească» din acest oraș stătea numaĭ preotul bisericiĭ domneștĭ (Ospenia?) [2]. Lungul războiŭ dintre Turcĭ și Polonĭ, care pustii partea de sus a Moldoveĭ, împiedecâ multă vreme cîștigul negustorilor botoșănenĭ, cari eraŭ Armenĭ și Romînĭ. Totușĭ din această vreme de sărăcie e scrisoarea prin care ceĭ doĭ Vornicĭ aĭ Botoșanilor recomandă Sașilor din Bistrița Ardealuluĭ, la 25 Ianuar 1706, interesele unuĭ Armean din orașul lor, anume «Avan Baronce» [3]. Alte nume de Armenĭ de aicĭ, în veacul al XVII-lea, se întîlnesc în epitafele, tipărite maĭ departe, din cele două bisericĭ de legea lor, noua Sf. Treime și biserica cea veche, Sf. Maria. Nu știŭ începuturile acestor frumoase și puternice clădirĭ de piatră, așa de bine îngrijite și până astăzĭ,— de și avem dovada că Sf. Maria era în ființă la 1669 [4]. Uniĭ din enoriașiĭ lor îngropațĭ supt acele lespezĭ, însemnate cu ciudate lespezĭ străine, sînt din alte orașe ale Moldoveĭ, ca Neamțul, și de sigur ceĭ d'intăiŭ înnaintașĭ aĭ lor n'aŭ venit de-a dreptul din Galiția, unde se oploșiseră pe la 1350, după primejduirea regatuluĭ asiatic al Armenieĭ-Micĭ; eĭ s'aŭ strămutat aicĭ din orașe moldovene cu negoțul maĭ vechiŭ decît al Botoșanilor: Suceava, Siretiul, Romanul, de pildă [5]. Alțĭ Armenĭ din aceia ale căror epitafe le-am dat, sînt din Basarabia, iar destuĭ din Constantinopol și din Asia vecină chiar, din cutare Ținut al Armenieĭ Marĭ, rătăcițĭ după agonisita maĭ ușoară și maĭ mănoasă în Moldova

---

[1] *Doc. Bistrițeĭ*, I, p. XCV; *Studiĭ și doc.*, IV, p. CXCVI, nota 1.
[2] *Studiĭ și doc.*, V, p. 221, no. 46; p. 224, no. 53.
[3] *Doc. Bistrițeĭ*, II, p. 100.
[4] *Studiĭ și doc.*, I-II, p. 430.
[5] Una din bisericĭ posedă, cum îmĭ comunică d. prof. Iacobeanu, o Evanghelie, «foarte frumos scrisă» în Crimeia, în anul 803 al ereĭ armeneștĭ (1353).

noastră umilită și scăzută, pe care eĭ o numesc «țerișoara Buhdan» (Bogdan), ca stăpînii lor, Turciĭ.

Pe la 1530 colonia armenească era de sigur acum întemeiată în Botoșanĭ, căcĭ acesta era tîrg, și tîrg moldovenesc pe acea vreme nu se putea fără Armenĭ. O biserică armenească de zid însă nu se clădi până ce Romîniĭ nu-șĭ avură una. Decĭ numaĭ după 1550, cultul armenesc a putut primi cele două clădirĭ de astăzĭ. Și ele imită biserica luĭ Ștefan-cel-Mare. Clopotnița însă li-a lipsit multă vreme, fiindcă aĭ noștri nu îngăduiaŭ ca un astfel de turn stăpînitor să se înnalțe și pentru ca să arăte locul unde «păgîniĭ» ișĭ aŭ «capiștea» lor.

III.

Veacul al XVIII-lea nu se vestia maĭ bun pentru Botoșanĭ. Totușĭ orașul avu parte, la începutul luĭ, de o nouă îngrijire și împodobire domnească. Mihaĭ Racoviță, de loc însă din Țara-de-jos, drese amîndouă bisericile Doamneĭ Elena Rareș, și li făcu cîte o clopotniță nouă, alipită de zidirea din veacul al XVI-lea. Fiul săŭ Constantin făcu la rîndul săŭ o reparație maĭ ușoară la Păpăuțĭ și clădi acolo și case pentru locuință de călugărĭ. Căcĭ el prefăcu biserica luĭ Ștefan-cel-Mare într'o mănăstire, și o închină patriarchieĭ din Antiohia. De acum înnainte Grecĭ stătură în fruntea eĭ, aceĭ egumenĭ «Elinĭ de neam», cari zac la un loc în acelașĭ mormînt, supt o piatră pusă de un urmaș romîn al lor [1].

Războaiele dintre Rușĭ și Turcĭ, pierderea Bucovineĭ, noul războiŭ între Turcĭ, de o parte, iar, de alta, și Rușiĭ și Austriaciĭ, veniți acum din Bucovina, nu folosiră ora-

[1] V. și *Studiĭ și doc.*, V, p. 653 și urm.

șuluĭ nostru maĭ mult decît vechiul războiŭ turco-polon de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea.

Călătoriĭ ce aŭ străbătut pe acest timp Moldova, ni-aŭ lăsat în treacăt cîteva rîndurĭ și despre vechiĭ Botoșanĭ fără Evreĭ.

În 1762, abatele Boscovich, un învățat italian, care călătoria împreună cu fostul ambasador engles la Constantinopol, găsi la Botoșanĭ 400 de case (ceia ce pare cam puțin) și cincĭ biserici (adecă: Păpăuțiĭ, Ospenia, Sf. Gheorghe, Sf. Spiridon și biserica armenească). El înseamnă «un mare număr de prăvăliĭ», și în ele, ca și în case, grinzĭ și mobile de vechiŭ stejar lustruit, care-ĭ plăcură. În acest tîrg, urmează călătorul, se vede, icĭ și colo, și cîte un geam la ferestre. Și gazda din Botoșanĭ, casa unde fu primit adecă, se arăta maĭ bună decît în alte popasurĭ[1].

În 1768, baronul de Tott, agent frances pe lîngă Hanul Tatarilor, se abate pe la Botoșanĭ, care-ĭ fusese descris ca «unul din orașele cele maĭ însemnate ale Moldoveĭ, ca un pămînt al făgăduințiĭ, unde se puteaŭ lua de ale mîncăriĭ pentru tot drumul ce maĭ rămînea de făcut». El găsi însă numaĭ frica de Turcĭ și pustiul. Întrâ în casa unuĭ boier, care se întoarse în trăsură cu șese caĭ pentru a-l primi cu toată cinstea. Era pe atuncĭ vreme de iarnă, războiŭ cu Rușiĭ, rătăcirĭ de Tatarĭ hămesițĭ și de Spahiĭ desfăcuțĭ din oastea Pașeĭ ce păzia la Iașĭ. «Mănăstirea», mănăstirea luĭ Constantin Racoviță, Păpăuțiĭ, nu maĭ putea să încapă oameniĭ ce se adăpostiseră, cu averile lor, între zidurĭ. I se spuse drumețuluĭ că *toțĭ* locuitoriĭ, «7-8.000», și-ar fi căutat acolo scăparea. El auzi chiar «țipetele femeilor și copiilor, harhatul uneĭ mulțimĭ îngrămădite». Treĭ ienicerĭ păziaŭ pe toțĭ îngroziții aceștia; boieriĭ din partea loculuĭ dezbăteaŭ asupra primejdieĭ; ceĭ de afară

[1] Reproducere în *Uricarul*, XXIV, pp. 309-10.

n'aveaŭ pîne, și o cereaŭ cu strigăte deznădăjduite. De Tott, un Ungur foarte îndrăzneț, voi să vorbească «grecește» acestor nenorociți, ca să-ĭ îndemne a se întoarce acasă la eĭ, dar strînsoarea și zgomotul ajunseră așa de amenințătoare, încît fu bun bucuros să poată ieși pe poartă, aruncînd asprii de argint cu pumnul ca să i se facă loc [1].

În 1805, iată acum doctorul engles Neale, care ajunge la Botoșanĭ. Strada mare e «cîteva prăvăliĭ așezate după moda turcească». Negustorul, îmbrăcat grecește, stă pe margenea, pe *prichiciul* ferestreĭ, cu picioarele supt dînsul, și trage din ciubuc. Acum sînt Evreĭ destuĭ: Neale găzduiește chiar într'o cîrciumă evreiască. Era nuntă tocmaĭ în sara aceia, «și strigătele saŭ, maĭ bine să zicem, urletele sălbatece ale invitaților ne făcură să nu putem închide ochiĭ pănă'n ziuă, cînd căruțașiĭ noștri» — tot Evreĭ — «veniră să ni spuie că e vreme de plecare»[2].

Astfel apucară Botoșaniĭ începutul veaculuĭ al XIX-lea.

IV.

În acesta eĭ trebuiaŭ să aibă o scurtă, dar foarte însemnată înflorire. Ceia ce i-o aduse fu, de alminterea, nenorocirea Moldoveĭ întregĭ, pierderile eĭ de pămînturĭ, care schimbară în părțile de Miazănoapte și Răsărit — decĭ tocmaĭ unde stăteaŭ Botoșaniĭ — și vechile drumurĭ și vechile centre de negoț.

Cînd Suceava ajunse în mînile Austrieĭ, după ce, de maĭ bine de jumătate de veac, Hotinul era o cetate turcească, Botoșaniĭ trebuiră să cîștige. Satul Burdujenĭ se

[1] V., pentru acele cîteva ceasurĭ de petrecere în Botoșanĭ, de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, ed. Maestricht, II, p. 124 și urm.

[2] *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie,* trad. de Ch.-Auguste Def., II, Paris, 1818; pp. 12-3.

făcu în cîțiva anĭ un tîrgușor prin năvălirea lîngă noul hotar bucovinean a Evreilor contrabandiștĭ. Aceiașĭ Evreĭ, și pentru negoț cinstit și pentru contrabandă, copleșiră foarte răpede Botoșaniĭ.

La 1812, Basarabia era pierdută la rîndul eĭ. Prutul ajunsese hotarul răsăritean al țeriĭ. Iașiĭ eraŭ prea aproape de această apă pentru a fi și de acum înnainte locul spre care se revarsă mărfurile. Situația Botoșanilor însă era mult maĭ bună. Evreiĭ botoșenenĭ, unițĭ prin legăturĭ de înrudire și prin legăturĭ de afacerĭ cu ceĭ din Bucovina și din Basarabia, ajunseră în acest oraș un ferment de viață economică.

Eĭ eraŭ să iea în stăpînire moștenirea Armenilor, în decadență acum. Deocamdată însă se putu crede că Romîniĭ vor păstra orașul lor, a căruĭ poporație se ridică răpede până la 12.000 de oamenĭ[1]. Bisericĭ se fac și se dreg pretutindenĭ, de la 1816 înnainte, toate îndreptîndu-se acum după modelul dat de Mihaĭ Racoviță în reparațiile luĭ. Bresle, ca blănariĭ, particularĭ din negustorime, epitropĭ și preoțĭ, cîte un boier, precum aŭ fost Mavromati și Costachi Roset, care întemeiè și o școală de psaltichie, ridică în cîțĭva anĭ de zile foarte înnalte clopotnițe și mîndre, înnalte, luminoase zidirĭ de piatră, cum se pot vedea, în acest număr și în aceste proporțiĭ, numaĭ în puține orașe ale Moldoveĭ. Și Armeniĭ, cari fuseseră oprițĭ întăiŭ, căpătară, în 1816, de la Domnie voia de a-șĭ face «o clopotniță de peatră foarte mare», ba încă și cu ceasornic. Botoșaniĭ monumentalĭ de astăzĭ s'aŭ alcătuit atuncĭ, între 1812 și 1834, între pierderea Basarabieĭ și Regulamentul Organic.

Această lege constitutivă dădu tuturor orașelor aceiașĭ situație. Până la Regulament însă, Botoșaniĭ avuseră drep-

1 *Studiĭ și doc.*, V, p. 269, no. 168.

turĭ de care nu se bucura nicĭ-un alt oraș. Încă de la 1820, eĭ căpătaseră un efor și o *Casă obștească* (un fel de Consiliu Comunal), de șese epitropĭ, doĭ boierĭ, doĭ negustorĭ moldovenĭ saŭ grecĭ și doĭ «fruntașĭ» aĭ orașuluĭ. Maĭ tîrziŭ epitropiĭ fură aleșĭ, cîte doĭ, de negustoriĭ ortodoxĭ, de Armenĭ și de Evreĭ, fără a maĭ pomeni doĭ representanțĭ aĭ boierilor. Se făcură atuncĭ planurĭ marĭ de edilitate: pavare de strade, deschiderea uneĭ piețe, împodobirea eĭ cu un havuz, facerea unuĭ spital, — planurĭ care se îndepliniră maĭ tărziŭ numaĭ, și pe încetul[1].

* * *

Construirea de liniĭ ferate, aducerea de-a dreptul a mărfurilor din străinătate, dădură lovitura cea maĭ grea acestuĭ noŭ Botoșanĭ, din ce în ce maĭ mult evreiesc. Drumul cel mare spre Apus trecu din Iașĭ prin Pașcanĭ spre Cernăuțul bucovinean și Lembergul Galițieĭ. Maĭ tărziŭ o a doua linie — fără viitor de altfel — urmâ valea Prutuluĭ, legînd Dorohoiul de Iașĭ, fără să atingă Botoșaniĭ. Aceștia se găsiră la capătul uneĭ liniĭ secundare, care nu ducea măcar pănă la Hîrlăŭ și Tîrgu-Frumos.

O altă causă a decăderiĭ fu distrugerea prin convențiĭ comerciale, nechibzuite poate, orĭcum nenorocite, a mareluĭ negoț cu vitele, bogăția de căpetenie a Moldoveĭ-de-sus. Cu agricultura de astăzĭ, făcută neconștiincios și sălbatec de arendașĭ evreĭ, nu se poate hrăni un oraș de 30.000 de suflete. Această poporație, pe două treimĭ evreiască, se înfundă decĭ tot maĭ adînc în sărăcie și degenerare.

Autorul acestor rîndurĭ ar fi dorit totușĭ să încheie cu cuvinte de speranță aceste paginĭ consacrate orașuluĭ săŭ de naștere.

N. Iorga.

[1] *Ibid.*, V, p. 262 și urm., 669 și urm.

I. Biserica Ospenia.

1. În păretele de către stradă, de-asupra vechiĭ ușĭ de intrare, acum astupată:

Изволеніемь ѡца и поспѣшеніемь сна и сьвршеніемь стго дха се азы раба вадкы моего гд іу ха Єлена Деспотѡвна, гсжда Петра Воевода, дьщи Іѡанна Деспота црѣ, благоволи благимь своимь произволенемь и дѡбримь промислѡмь сьзда храмь сьи вь имѧ оуспеніе прчстыѧ вадчци нашеи бци и прснодвѣи Мріи. І ѡн *(sic!)* **сьврьши сѧ в лтѡ ҂зѯ, агт. еі.**

Adecă:

«Cu vrerea Tatăluĭ și cu ajutorul Fiuluĭ și cu săvîrșirea Sfîntuluĭ Duh, iată eŭ roaba stăpînuluĭ mieŭ, Domnuluĭ Isus Hristos, Elena fată de Despot, Doamna luĭ Petru Voevod, fata luĭ Ioan Despot Împăratul, am binevoit, cu buna mea aplecare și cu bunul mieŭ gînd, a zidi acest hram în numele Adormiriĭ Preciteĭ stăpîneĭ noastre de Dumnezeŭ Născătoare și pururea Fecioareĭ Maria. Și s'a săvîrșit în anul 7060 [1552], August 15.»

Inscripția s'a tipărit, cu greșelĭ, în *An. Ac. Rom.,* VIII, p. 134. Lămurirĭ asupra clădiriĭ Ospenieĭ de către Elena luĭ Petru Rareș, după moartea acestuia, și asupra mîntuiriĭ bisericiĭ numaĭ cu cîteva zile înnaintea uciderii luĭ Ștefan-Vodă, cel din urmă din fiiĭ Doamneĭ, le-am dat în *Studiĭ și doc.*, V, p. 651.

2. Înnăuntrul turnuluĭ de la intrare:

Acastă clopotniță din temelie s'aŭ făcut din noŭ, cum și acoperemîntul, cu her, și tot meremetul, cu cheltuială a sfinteĭ besericĭ și cu agiutoriul pravoslavnicilor creștinĭ

prin silința epitropilor și a preoților slujitorĭ a sf[i]nteĭ bisericĭ la an[u]l 1819, Avgust 15.

Tipărit tot acolo, p. 135.

3. Tot acolo:

Ačastă sf[ă]ntă biserica ce să prăznuește hramul Ospenieĭ este făcută de D[oa]mna Ileana soțiia luĭ Petru Voevod, fiica luĭ Ioan Despot Voevod, la let 7060 [1552], Avgust 15, și esti înnoită de Ioan Mihaĭ Racoviță Voevod, leat 7233 [1724-5].

Ibid. — V. *Stud. și doc.*, V, *loc. cit.*, pentru legăturile Botoșanilor cu familia luĭ Mihaĭ Racoviță.

4. În biserică, pe o piatră de mormînt, epitaful luĭ Hagi Costandin Gheorghiu, născut în Surmina Trapezuntuluĭ, la 12 Iunie 1799, și mort la 24 Decembre 1852, în Botoșanĭ, după ce petrecuse 38 de anĭ în acest oraș.

5. Pe o cruce de lemn se arată că a fost dăruită de ierodiaconul Arcadie, la 1775.

6. Pe o evanghelie îmbrăcată cu argint:

Τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας ἐν Ποτοσανίῳ ἀνακανισθέη *(sic)* 1794.

Adecă:

«A sfinteĭ bisericĭ a Adormiriĭ Prea-Sfinteĭ, în Botoșanĭ, 1794.»

7. Inscripție din 1835 pe o cruce.

II. Biserica Sf. Gheorghe.

1. De-asupra ușiĭ de intrare:

Єлена Деспотовна гпжда Петра Воевод покоинаг създа сьи храм вь имѣ стго великомчника Геωргїа вь Ботжшаноχ тръгь, вь дни гпнї Іω Стефан Воевода, и съвръши с в лто ҂змѳ, мсца ωχтоврїа.

Adecă:

«Elena, fiică de Despot, Doamna răposatuluĭ Petru Voevod, a zidit acest hram întru numele Sfîntuluĭ mareluĭ mucenic Gheorghe în tîrgul Botoșanilor, în zilele Domnuluĭ Io Ștefan Voevod; și s'a săvîrșit în anul 7049 [1541], luna luĭ Octombre.»

Tipărită în *An. Ac. Rom.*, VIII, p. 129. — Data e firește nu «7049», ci «7059». Anul e început însă de la 1-iŭ Ianuar, nu de la 1-iŭ Septembre, căcĭ Ștefan Rareș și-a început Domnia în Maiŭ *1551*. Cf. *Studiĭ și doc.*, V, p. 651.

2. Pe turnul, maĭ noŭ și aice, al clopotnițeĭ:

Ačastă clopotniță s'aŭ făcut cu cheltuială a bisericiĭ și cu ajutoru creștinilor prin silință Sfi[n]ții Sale părinteluĭ iconom Ilie și a epitropilor; 1819, Iuli 30.

Economul Ilie e cunoscut prin actele ce am tipărit în *Stud. și doc.*, V. Vezĭ de ex. pp. 276—7. Prin aniĭ aceștia 1817-9, epitropia nouă *a tîrguluĭ* a dres pretutindenĭ clopotnițele din vremea luĭ Mihaĭ Racoviță și a făcut altele unde lipsiaŭ.

3. Maĭ jos:

Ačastă clopotnița, adăugire la zădire bisărici, precum și acoperămăntul, s'aŭ făcut cu cheltuiala bisărici în vreme epitropilor Dimitri Crăste, pre[n] ostinelile întrebuințate di sărguitoriul acestuĭ sf. lăcaș, Sfinție Sa iconomu Alecsandru Urzică, la anul 1864, Avgust 16.

4. Pomelnicul dă pe: «Ioan Mihaĭ Racoviță Voevod, Anna Domna și fii lorŭ: Costantin Voevod, Ioanŭ Voevod, Stefan Voevod, Mihaĭ Voevod [= Mihăiță, Dragoman-Mare al Porțiĭ la 1769], Anastasie Doamna, Ruxanda Domna, Catrina Domna, Ruxanda și tot nea[mul]; let 7234 [1726], M[a]r[tie] 16».

Decĭ și la Sf. Gheorghe turnul clopotelor a fost înnălțat de Mihaĭ Racoviță, a căruĭ familie se pomenește aicĭ: Doamnele de la sfîrșit sînt fetele luĭ Mihaĭ Racoviță. Dar *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 43, numără numaĭ două (Anastasia din pomelnic ar fi acea care a luat pe Scarlat-Vodă Ghica; v. *Bucureștĭ*, cap. Sf. Spiridon Noŭ).

III. Biserica Sf. Nicolae din Păpăuțĭ.

1. Inscripția luĭ Ștefan-cel-Mare am dat-o maĭ sus, p. 1, No. II.

2. Pe un mormînt, în stînga:

Supt aĕastă pieatră odihnesc oasăle adormiților robilor luĭ D[u]mnezăŭ pravoslavnicilor arhiereĭ foștĭ egumenĭ acestiĭ monastirĭ numită Popouț, Elinĭ de nem, născuț în țara greĕască: Silvestru, Serafim, Aftanasie, Anthim, Parthenie, Inochentie Irinupoleos, Moldovan, născut în capitalie Eșĭ: aŭ igumenit de la 1815, luna Ghenarie, pănă la 1840, Ghenarie 10, și deĕ s'aŭ săvărșit. Chesarie monah, Gherasim eromonah, Ghenadie monah. Tot cetitoriu să binivoiască a zice: D[u]mnezăŭ să-ĭ erte.

3. Pe o icoană îmbrăcată cu argint suflat cu aur:

Ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ (= Nașterea luĭ Hristos).

Ioan iereĭ ot Danc[u]. Maria Vărnav.

4. Pe alta:

Inochentie ieromonah; 1804.

5. Pe jețul archieresc:

Priimește, o H[ristoa]se Înpărate, ale tale dintru ale tale de la credinĕos robul tăŭ Inochentie Irinupoleos, proestos m[ănăstiriĭ] s[fântuluĭ] ier[ar]h Nicolae; 1820, Avgust 10.

6. Pe icoana Sf. Nicolae:

ἔτους αψξζ′ [= anul 1767].

7. Pe icoana Maiceĭ Domnuluĭ, în altar:

Χεὶρ Ἱεροθέου ἱερομονάχου, αψνβ′ [= mîna luĭ Ieroteiŭ ieromonah; 1752].

8. Tot acolo, grafite din veacul al XVII-lea:

Onofreĭ Vrînčanul: vlt. 7114 [1606], Av. 20.

Nistor diiacon čto b[il] ot Ștubeianĭ [care a fost din Ștubeianĭ].

IV. Biserica Sf. Spiridon.

1. Pe clopotniță:

Ačastă clopotniță s'aŭ făcut cu ağutoriul poporănilor și a altor ctitorĭ, însă prin silința epitropuluĭ Gheorghi Paiŭ și ereĭ Iftimi Sachel[arie]: s'aŭ lucrat de calfa Dimitrie Mitilineŭ [în anul 1817 ...]vri 14.

Partea ce lipsește, e acoperită de tinicheaua acoperișuluĭ.

2. Tot acolo:

La anul 1860, luna Avgust 15 zăle, de către robiĭ luĭ Dumnezeŭ Elenco Paiul, ce am dat 100 galbenĭ, și eŭ Theodor Ioan, 100 galbi[nĭ], di s'aŭ rădicat clopotnița Sf. ierarh Sp[i]ridon, și s'aŭ prigătit ca să fie....

3. Pe ușa de fier de la intrare:

H[a]gi Sm.; 1808, Maĭ.

4. Pe un mormînt:

Supt ačastă piiatră este înmormîntat trupul săvîrșituluĭ din viiați robul luĭ Dumnezeŭ Hristea Ioan; viețui aice în orașul Botoșanĭ păn la anul 1845, luna Ghenar în 8 zi[le]: Dumnezeŭ să-l odihnească întru Înpărăție cerească.

5. Pe un antologhiu din 1840:

Din ale mele cărț, Ioan iconom, protoiereŭ din turcu *(sic)* Botoșanĭ, atît pentru pomenirea mè, și a părinteluĭ arhimandritu Visarion, l-am dat acest tom luĭ Ioan fiiu iconomuluĭ Theodor de la biserica Ospenieĭ din Botoșanĭ, ce mi-ĭ și fiĭ din botezĭ numitul Ioan, la 1845, Mart 10.

V. Biserica Vovidenia.

1. De-asupra ușiĭ de intrare:

Grigorie Varlaam, drept fičor Mareluĭ-Stolnic [și Spat?] arĭ Manoli Varlam, ci aŭ fost fičor lu Manole Varlaam, ci di în vechimi aŭ făcut în acest țintirim... (?) aicĭ biserică de lemn cu hramul tot Întrarea în beserică, și, fiind învechită, după trecerea de atâția anĭ, a început a zidi din timili[e] cu toată che[l]tuiala dumisale baronul Ioan Cărstea și cu a clironomilor parinteluĭ lor... tru frațălor meĭ Mareluĭ-Spatar Gheorghi, Sma[ran]da, Manole Cămena[r], Costantin, Anastasiia, Grigori, Elena, Ioan și sora noastră Profira, so[ț] Mareluĭ-Agă Gr[i]gorie Cananăŭ. Deč, începându-se a să zidi din timeli[e] acist sfă[n]t și dum[n]ezeesc lăcaș, u[n]de să pră[z]nuești Întrarea în bisărică a prè-[s]finti de D[u]mneze[ŭ] Născătoarea, spre pom[en]irea fericiților întru pomenirea raposațĭ pări[n]ților și strămoșilor noștri, căt și a fiilor și urmașilor și a tot neamuluĭ nostru, precum și a fraților poporănĭ i orășănĭ, lăcuitorĭ în acest oraș al Botșănilor,—de ačasta rugăm pe toțĭ creștini (?) care vor citi și vor întra în biserica ačasta, să roagi pe atot puternicul Dumnezeŭ pentru măntuirea pominiților, și să erte pre toțĭ, și pe maĭ marele nostru frate, răposat Marele-Spat[ar] Vasile Varlaam. S'aŭ zidit ačasta bisărică în Domniia prè-înnalțatuluĭ Domn Mihaĭ Grigori Sturza Voevodŭ, în anul întăĭ a Domnii Sale, di la Zidirea Lumi 7342, iar de la H[risto]s 1834, Iuni. Grigori Varlaam titor și ostenitor, cu sărguința a să aduci întru pliniri desăvărșiri, spre pomenirea mè în veacĭ.

Greutatea cetiriĭ acesteĭ inscripțiĭ vine maĭ ales de acolo că meșterul care a săpat-o pare să nu fi știut limba: el a uitat cele maĭ multe litere ce eraŭ aruncate pe sus în *izvod* și a făcut legăturĭ și forme imposibile. Pe lîngă aceasta, ea e astăzĭ încleiată cu prilejul reparațiilor.

VI. Biserica Sf. Dumitru.

1. La ușa intrăriĭ în biserică:

Ačasta sfăntă bisărică s'aŭ început a să zădi la anul 1833, Iunie 30, întru cinste șă prăznuire sf. mare mucenic Dimitrie și a doile hramul Sf. Apostolĭ Petru șă Pavel, prin cel maĭ însămnat aiutoru a d. Comisuluĭ Ioan Mavromati și a altor pravoslavnicĭ șă prin osărdie șă osteneala d. Medelniceruluĭ Grigori Racliș, spre a dumilorsale večnică pomenire.

2. Pe un mormînt:

Supt ačastă piiatră odihnești trupul robuluĭ lu D[u]mnezeŭ Comisul Ioan Mavromat, fostu ctitor și întăiŭ începătoriŭ al acestuĭ sf[ă]nt lăcaș; care spre nedejdea învieriĭ s'aŭ săvîrșit la anul de la Mîntuirea Lumiĭ 1834, Mart 16.

Tot supt ačastă piiatră și alăturea odihnești și roaba lu D[u]mnezeŭ Mariia Bașotî, soție alăturatuluĭ Comis, carea spre nedejdea învieriĭ s'aŭ săvîrșit la anul de la Mîntuirea Lumiĭ 1837, în 14 zil[e] a lui Ghenar, în orașul Botoșanĭ.

3. Pe altul:

Supt ačastă peatră odehnești robu luĭ Dumnezeŭ Sărdaru Alecsandru Belcic, ce s'aŭ săvărșit din viață la let 1847, Fevr. 26, în vărstă de 72 anĭ.

Asupra familieĭ Racliș se pot găsi știrĭ în actele botoșănene din vol. V al *Studiilor și documentelor*; d. p., la p. 275. Ea a jucat un rol în alegerea și alcătuirea celor d'intăiŭ epitropiĭ ale orașuluĭ.

VII. Biserica Treĭ-Ierarhĭ.

1. De-asupra ușiĭ de intrare:

Ačastă sfîntă beseri[că] din noŭ s'aŭ făcut de Constantin Gheorghiu cu puterea luĭ Dumnezeŭ și agiutoriul creștinilor

la let 1789, Maĭ 6, și la 1833, April, din noŭ s'aŭ zidit clopotnița i înnălțarea zidulu̇ĭ bisericiĭ, prin osărdiea epitropilor Hariton Gheorghiu i Vasăli Ioanu, cu agiutoriul hristienilor, și săvărșătă de maĭ în urmă epitropĭ Neculaĭ Apostolu Placa i iconomul Gheorghi Buzneanul; 1837, Săpt[em]v[rie] 20 zîle: hramul esti Sfinți Treĭ Ierarhĭ.

VIII. Biserica Dumineca-Mare.

1. Pe ușa de fier de la intrare:

1838. V. S. I. O.

2. Pomelnicul începe cu Mitropolitul Veniamin.

IX. Sf. Ilie.

1. Pe clopotniță:

Ačastă clopotniță s'aŭ făcut prin silința epitropilor Chiriac staroste, Ștefan Patatu, Gheorghi Paiŭ, ereĭ Costandin, cu cheltuiala dumilor sali i a toată brasla blanarilor și altor frať ctitor[ĭ], cari aŭ făcut ağutor; 1809, Iuli 20.

2. Inscripțiĭ din 1809 și 1812, pe icoane.

X. Sf. Nicolae.

1. Pe ușa de intrare:

Ačastă sfăntă biserica, ce să prăznuește hramul sfăntuluĭ ierarhŭ Nicolae, întăĭ fiind de lemnu, făcut[ă] de unul Sandu Borcilă i Dimitraș, și acmu s' aŭ prifăcut cu ağutoru luĭ D[u]mnezeŭ, prin mila pravoslavnicilor creștin[ĭ], de piiatră, în vreme stăpăniri mareluĭ Înpărat Alexandru Pavlovič, a tot[i] Rosiĭ, la ani de la Hs. 1808, Maĭ 11. Dimitri [Hr]iste.

2. Pe o piatră de mormînt:

1839, Octomvri. Înaintea aceștiĭ pietri odihnesc robiĭ luĭ D[u]mnezeŭ Grigorie Borcea și sora d. Parascheva și fieĭ d., Gheorghie Borcea, Grigorie, Elena, Anastasie, Anna, Marie, cari spre științi s'aŭ pus în zid ačastă peatră, și de-asupra eĭ icoana Maiciĭ D[o]mnuluĭ cu răstignirea, spre večnica pomenirea celor di veac adormiț a tot neamul lor.

3. Pe alta, în față, pomenirea familieĭ luĭ Vasilie Cerbu; 1857, 16 Novembre.

4. Pe o cruce de argint:

Iosafa, 1772. Ačasta cruce este a iconomuluĭ Ilie ot Sft. Necolaĭ; 1821.

5. Pe păretele bisericiĭ la altar, scrijălat:

1808. Ioan ereĭ, Ecaterena, Vasilie preot: s'aŭ făcut ačastă biserică pri[n] ostenelă, cu milosteni[ĭ]; Maĭ 30.

Cruce cu: «Is. Hs. nicà».

6. Pe clopotniță (cît se poate ceti de jos):

Ačastă clopotniță a bisericiĭ Sf[ă]nt[uluĭ] Nicolaĭ s'aŭ făcut prin ağutor[ul] și miluire pravoslavnicilor hristieanĭ și prin silința slujitorilor sf[i]n[teĭ] bisericĭ, dum[nea]lor... în zidirea... din noŭ... și... 1822 (?).

XI. Biserica Roset.

1. De-asupra ușiĭ de intrare:

Vezĭ dum[nea]ta, o cetitoriule, că ačasta sfăntă și d[u]mnezeească beserecă ce să numește și să prăznueaște hramul Întămpinăriĭ D[o]mnuluĭ H[risto]s și al Sfinților Împărațĭ Costantin și Elenna, este din temelie lucrată prin osărdie și cheltueala d[umi]sale Spatar[ul] Costachi Roset i soțiea d[umi]sale Mariea născută Gheuca, ca să le fie spre večnica pomenire; let 1826, Iulii 15.

2. Pe mormîntul, lîngă biserică, supt un monument, al feteĭ luĭ Roset, — inscripție românească, grecească, franțuzească și nemțească. Daŭ, pentru curiositatea eĭ, pe cea din urmă:

Marie, fille du Vornic Rossety de Botochany, décédée le 15 juin 1846. | Marie Rossety, tendre comme une rose, | De sa vie comtait douze sereins printemps. | Son ame est dans les cieux, son corps ici repose. | Au milieu des soupirs, des pleurs de ses parents.

3. Pe niște căsuțe lîngă biserică:

Aĉastă școală s'aŭ făcut în ograda s. bisăricĭ cu hramul Stratenie de Marele-Vornicu Costachi Rosăt, spre învățătura di psaltichie, grecești și moldovenești, a copiilor săracĭ; ci s'aŭ început la anul 1831, Septevri 1, spre învățătura lor, în vecĭ.

XII. Bisericile armeneștĭ [1].

1. De-asupra ușiĭ de intrare pentru femeĭ:

* S'a clădit acest pridvor pe vremea luĭ Hagi-Oxendi, cu cheltuiala poporenilor din Botoșanĭ, la leatul armenesc 1232 [1782].

2. De-asupra ușiĭ de intrare pentru bărbațĭ:

* Biserica Sf. Mariĭ, care fusese clădită cu vre-o 300 de anĭ în urmă, acum, cu atotputernicia luĭ Dumnezeŭ, s'a înnoit, lăsîndu-se [totuși] zidurile cele vechĭ [și adăugindu-se] cu turn și clopotniță, cu cheltuiala poporenilor din Botoșanĭ, cu sîrguința cea mare a dumisale Ștefan Goilav, la 1826, Iunie 21.

---

[1] Am avut înnaintea mea buna traducere pe care a binevoit să mi-o dea d. Iacobeanu, profesor de limba francesă la liceul din Botoșanĭ. — O steluță arată care sînt inscripțiile de la biserica Sf. Mariĭ. Celelalte se găsesc pe părețiĭ și în cimitirul bisericiĭ Sf. Treimĭ.

3. Pe păretele d'innăuntru, spre miazăzi:

Această biserică s'a clădit din temelie în orașul Botoșanĭ întru numele Sf. Treimĭ, cu cheltuiala luĭ Hagi Anton, fiul luĭ Oxenti Leon, pe vremea mareluĭ-patriarch chir Luca, catolicosul tuturor Armenilor, cu osteneala și stăruința preotuluĭ Melcon Treșu Buzatov din Roman, ca să fie această biserică pomenire pentru șepte rîndurĭ de oamenĭ din neamul săŭ; 1795, Septemvrie 1.

4. De-asupra ușiĭ de intrare pentru femeĭ:

1832, Maiŭ în 16. S'a înnoit această biserică a Sf. Treimĭ prin sîrguincioasa osteneală a dumisale Ștefan David Goilav, cu ajutorul poporenilor armenĭ din acest oraș, întru pomenirea viilor și a morților, și iarășĭ cu ajutorul plin de de sîrguință al dumisale Andrieș Focșeneanu și al dumisale Andronic Zadigheanu; Botoșanĭ.

5. Pe ușa clopotnițiĭ, leatul: 1816.

6. Inscripția clopotelor, așezata prea sus, nu s'a putut ceti.

În cimitire, pe morminte:

* 7. David. Mormîntul luĭ David Goilav, fiul luĭ Luca Goilav, om virtuos și iubitor de bine. A trecut către Domnul cînd avea 60 de anĭ, în luna luĭ Aprilie. — Maria. Mormîntul acesta e al Marieĭ, soția luĭ David Goilav. Era fiica luĭ Ștefan, fiŭ al preotuluĭ Zadig: a răposat la 16 Dechemvrie. — El are treĭ feciorĭ: numele celuĭ d'intăiŭ, Luca, al celuĭ de al doilea, Ștefan, prin a căruia stăruință s'a dres biserica Sfinteĭ Mariĭ, și numele celuĭ de al treilea, Cristea; 1826, Iunie 21, Botoșanĭ.

Pentru Goilavĭ, v. documentele d-luĭ Grigore Goilav, în *Studiĭ și documente,* VI. Cu privire la David, sînt acolo destul de multe.

* 8. Acesta e mormîntul odihneĭ preotuluĭ Iacov Șahanian, din Rusciuc, care a trecut către Domnul la anul 1798,

Ianuarie 8. — Supt această piatră doarme Khudret, preoteasa preotuluĭ Iacov Șahanian; 1797, Dechemvrie în 16.

* 9. Sahag Șahanian. — Odihna trupuluĭ scump al cinstituluĭ Șahanian, care și-a închinat toată viața întru fala neamuluĭ. Ci voĭ cari întîmplător trecețĭ pe lîngă mormîntul acesta, să zicețĭ: Dumnezeŭ să-l ierte; 1837, Martie 2. — Asemenea cu el, și soția sa, Hripsima, care viața întreagă și-a petrecut-o cu cuviință și în liniște și, împlinindu-i-se veacul, și-a căpătat în moarte odihna.

* 10. Acesta este mormîntul luĭ Hariton Aghababian, venit din părțile Răsărituluĭ, fiul luĭ Ioan; care s'a săvîrșit din viață la anul 1247 [1797], Ianuarie 23, în orașul Botoșanĭ.

* 11. Această cruce [s'a pus] de către Hutlubeĭ Lebădă, pentru sufletul frăține-săŭ Hariton, la [anul] 1712, Avgust 20 [1].

* 12. Dumnealuĭ Boghos Iacubenț. O deșartă slava acesteĭ vețĭ, care ca o umbră piere d'innaintea ochilor! [Iată] Boghos Aga, slava țeriĭ sale, cel maĭ vestit din neamul Iacubenților, cunoscut la toate popoarele; care în vrîstă de 44 de anĭ, în ziua de Paștĭ, a plecat către viața veșnică. Deși moartea i-a pus stăpînire pe trup, ci numele luĭ cel bun a rămas fără de moarte; 1828, Martie 25.

* 13. În mormîntul acesta este acoperit cumintele, alesul și vrednicul de cinste Nicolae, din vița Trancu, care prin bunătatea-ĭ era fala neamuluĭ săŭ; ci a plecat de aicĭ fără [să lase] moștenitorĭ pe pămînt; 1804, Fevruarie 20. Lîngă dînsul zace soția luĭ cea bună, Hagica Varteni, cu scump nume, care, avînd dragoste și milă pentru săracĭ, a trecut la doritul eĭ [lăcaș]; 1837, Avgust 17. Ci amîndoĭ aceștia

[1] Pentru «Lebădă Armanul», v. *Studiĭ și doc.*, VII, p. 131, no. 43.

se roagă către voï să spuneţï un Tatăl Nostru pentru iertarea [sufletelor] lor.

* 14. Sahag. Maria. — În acest strîmt şi îngust mormînt doarme un om de frunte, Sahag Bolfosul, vestit negustor, de neam bun şi făcător de bine şi totdeauna săracilor ajutător. Catapiteazma acesteï bisericï el a înnoit-o toată, frumos. Domnul să-ï răsplătească sufletul, în altarul Ceruluï. La vrîsta de 79 de anï, i-a venit sfîrşitul vieţiï. În anul de la Mîntuire 1830, Iulie în 15. — Lîngă mormîntul luï este înmormîntată soţia-ï Maria, femeie vrednică, lăudată, cununa bărbatuluï eï şi care şi-a crescut bine copiiï şi a îngrijit de fetele eï şi i-a povăţuit bine pe toţï. La 16 anï s'a cununat cu Sahag Bolfosul, [iar] la — anï i s'a întîmplat sfîrşitul vieţiï. Anul de la Mîntuire 1841, Septemvrie 8.

* 15. Mormîntul Khatuneï. Trecătorule, [iată] Khatuna, suflet bun, soţia luï Moise din Erzerum, fata luï Măgîrdum din părţile Răsărituluï, şi care a trecut din această viaţă în cea de vecï la anul de la Mîntuire 1799, Dechemvrie 10, în Botoşanï.

* 16. Acest mormînt e al drept-credinciosuluï Cristea Bolfosul, feciorul dumisale Ioan, negustor împărătesc [1], înţelept şi blînd, de neam bun, pururea-milostiv săracilor; care a trecut din această viaţă la anul de la Mîntuire 1802, Maiŭ în 25. El roagă pe trecătorï să spuie un Tatăl Nostru pentru el.

* 17. Venit-am de la Tatăl şi am intrat în lume; iarăşï las lumea şi merg către Tatăl. Aicï este trupul unuï sfinţit slujbaş ce aŭ fost al Domnuluï Isus, preotul Avedis, ce i s'aŭ zis Barhudar, născut în oraşul Smiluluï (Ismail). A

[1] «Negustor împărătesc» e negustor în slujba Sultanuluï, *gealep*.

trăit viață curată și desăvîrșită, și a venit apoĭ la Botoșanĭ, unde i s'a întîmplat sfîrșitul vieții, trecînd de aicĭ la viața de vecĭ ; anul 1814, Fevruarie 14.

* 18. Acesta este mormîntul de odihnă al luĭ Hagi Lusig Maximovicĭ, care a trecut din această lume. Ci el cere de la voĭ ceĭ ce treceți pe lîngă acest mormînt [să spuneți] : «Dumnezeŭ să-l ierte» ; anul de la Mîntuire 1812, Fevruarie 9.

* 19. Mormîntul luĭ Hagi Mihail. Acest mormînt de odihnă este al bunuluĭ suflet Hagi Mihail, fiul negustoruluĭ Marcar, din Ținutul Păstuniculuĭ [în Armenia] ; care a trecut din această viață la cea de vecĭ, cînd era leatul armenesc 1240 [1790], Ianuarie 14, în Botoșanĭ.

* 20. Mormîntul Elisaveteĭ. Acest mormînt de odihnă este al dumneaeĭ Elisaveta, soția luĭ Hagi Mihail, fiul răposatuluĭ Zadur; care a trecut din această viață la cea de vecĭ, cînd era leatul armenesc 1237 [1787], Martie 8, în Botoșanĭ.

* 21. [Această] piatră [s'a] pus pe mormîntul luĭ Iacov, fiul luĭ Hagi Oxindie epitropul bisericiĭ din orășelul Botoșanĭ, din țerișoara Buhdan [Moldova]. Acesta era virtuos în purtărĭ. A săvîrșit viața lumiĭ [și] a trecut, după porunca Domnuluĭ, la leatul armenesc 1225 [1775], Octomvrie în 2.

* 22. Acesta este mormîntul drept-credinciosuluĭ Garabet, fiul dumisale Manug din orașul Rusciuc. Aicĭ a fost coborît în mormînt și se odihnește supt țărîna aceasta : Voĭ cari vă întîmplațĭ a trece pe lîngă acest mormînt, rugați-vă din toată inima pentru el ; leat armenesc 1230 [1780], Septemvrie în 13.

* 23. Mormîntul Saricăĭ. Jupăneasa Sarica, ce zace aicea

era fată a luĭ Boghos din Ținutul Păstuniculuĭ [Armenia]; bărbatul eĭ cel de-al doilea a fost Hagi Ovanes. Răposata se îndeletnicia cu binele și de faptele bune nu se depărta. A răposat la 1799, Maiŭ în 3.

* 24. Marta. M'aŭ coborît în acest mormînt, și în această groapă dorm eŭ, jupăneasa Marta, cea blîndă, vestită, soția luĭ Boghos Lelenț, care era din Ținutul Păstuniculuĭ și fată a luĭ Șișman Bedros, ce a fost din Smil (Ismail). Cînd va suna trîmbița cea mare, voiŭ fi gata spre lăcaș. Leatul 1782, Septemvrie în 10.

* 25. Copil născut din lut, prunc nevinovat, aicĭ zace cu trupul, în acest mormînt strîmt. Neamuluĭ săŭ multă jălanie i-a lăsat și mult suspin din inimă în acest loc de jale. Era fiul dumisale Cristea Balasan, iubit al părinților săĭ, frumosul Garabet. Viața-ĭ de la Dumnezeŭ a apus; la prunciĭ din cerurĭ a zburat cu sufletul. Vrednic s'a arătat ca aceĭ ce vor ceti să cînte pentru dînsul: «Doamne miluiește-l». Leatul de la mîntuire 1807.

* 26. Cel ce zace în acest mormînt, David cu numele, înțelept în cuvinte, fiŭ al luĭ Hagi Grigore Caracaș, din neam bun, de la Rusciuc, împodobit cu harurĭ fără de samăn, frumos la față ca un trandafir, la treĭsprezece anĭ a lăsat părinților săĭ jale înnainte de vreme: leatul de la Mîntuire 1821, Dechemvrie în 20.

* 27. În acest mormînt strîmt și îngust zace trupul dreptcredincioaseĭ feteĭ luĭ Iodia Trancu și soția bună a luĭ Hagi Garabet Aburel, cea plină de duioșia părintească. Împlinind vrîsta de 70 de anĭ, s'a săvîrșit din această lume; 1832, Avgust în 15.

* 28. Mormîntul acesta este al luĭ Manug, fiul bătrînuluĭ, mareluĭ și lăudatuluĭ negustor Cristea Nemțeanu. Săvîr-

șirea luĭ din această viață [a fost] la anul de la Mîntuitorul nostru 1799, Dechemvrie în 11. [Și] roagă pe ceĭ ce se vor întîmpla a trece, să zică pentru dînsul din toată inima: Dumnezeŭ să-l ierte.

* 29. Acesta e mormîntul de odihnă al luĭ Hariton fiul luĭ Manug, negustor din Botoșanĭ. A încetat din viață la leatul armenesc 1241 și de la Mîntuire 1792, Octomvrie în 7.

* 30. Voĭ cari treceţĭ pe lîngă acest mormînt, gîndiți-vă la mine. Ce folos e să dobîndim cele de aicĭ, dacă ne pierdem sufletul în deșert! De la mine luațĭ pildă de suferință, căcĭ nu s'a maĭ găsit nenorocit ca mine, Nicolae Robovicĭ, [cu adevărat] rob, ce am rămas fără mîngîiere. Cu harul Domnuluĭ Dumnezeŭ, binecuvintează pe fiul mieŭ. Vă rog să zicețĭ: «Dumnezeŭ să-l ierte», ca să primițĭ buna răsplată. 1831, Aprilie în 6.

31. Într'acest mormînt zace trupul luĭ Ștefan Mîrzic, căruia i s'a zis și Tenghian, de loc din Ținutul Păstuniculuĭ, negustor din Botoșanĭ, om bun la suflet și dreptcredincios, epitrop al biseriсiĭ, părinte de fiĭ bunĭ. A lăsat urmașĭ din neamul săŭ. Ajungînd la vrîsta de 50 de anĭ, l-a ajuns chemare la sorocul morțiĭ. Sfîrșindu-se după o viață scurtă, a lăsat casa sa în multă jale. Voĭ ceĭ ce vă întîmplațĭ a trece pe lîngă acest mormînt, rugați-vă pentru cela ce doarme aicĭ, zicînd un Tatăl Nostru pentru ca Dumnezeŭ să ierte sufletul luĭ.

32. Ștefan Balasan, negustor de bun neam, cinstit epitrop al bisericiĭ Sf. Treimĭ. Viță aleasă, falǎ a neamuluĭ săŭ, cunună, după numele săŭ, de fapte vrednice de laudă. Acesta pe ceĭ maĭ mulțĭ dintre ceĭ virtuoșĭ i-a întrecut. În floarea vieţiĭ, la 58 de anĭ, lăcașul vieţuiriĭ sale și l-a mutat la cer. Lasînd tot neamul săŭ în jale, se depărtează de lumea aceasta și se închide aicĭ. Ci voĭ ceĭ ce vă în-

tîmplațĭ a trece pe lîngă acest mormînt, rugațĭ sînteţĭ de-a pururea a pomeni către Domnul sufletul luĭ viŭ. Anul de la Mîntuire 1832, în Botoșanĭ.

33. Aicĭ este înmormîntat Hacig Ciumiș și soția luĭ Hopisa și fiul lor Ștefan, a căror amintire se cinstește de către fiul lor cel maĭ mare, Ohan, cu această cruce : 1827.

* 34. Avedic. Flora. Mormîntul de odihnă al cinstituluĭ Avedic Sahag Bolfosul și al soțieĭ sale Flora. Pe cînd ca un chedru frumos, cu o deosebită frumuseță, mă împodobiam, rea și amară durere a rupt frîul vieţiĭ mele. Vaĭ ! Oare cîte lacrimĭ și cîte durerĭ, cîte adîncurĭ ale inimiĭ la iubițiĭ meĭ toțĭ nu se vor deschide ! Însă cine a știut, cine a putut să se ferească de umbra morțiĭ : căcĭ, bătrîn saŭ tînăr, ea n'a ales, ci de o potrivă cu sulița eĭ i-a străpuns. Anul de la Mîntuire 1831, Iunie în 15. Dar oare mie de acum înnainte, mi se va îndulci viața pe această lume ? Căcĭ ce poate fi maĭ amar decît a trăi fără tine ? Eraĭ pentru sufletul mieŭ floare de desfătare, neveștejită ; ci, părăsindu-mă, te-aĭ depărtat ; dar nu va trece mult, și vin și eŭ. Las să ne bocească într'o gură părințiĭ noștri iubițĭ, cum și drăguțiĭ noștri copilașĭ, pe cari-ĭ lăsăm în jale. 1831, Iunie 16.

* 35. Mormîntul băiatuluĭ Sahag Bolfosul, care a răposat în vrîstă de 12 anĭ. O vrîstă ce abia înfloriaĭ, drăguțule Sahag, de ce, închis supt pămînt, zacĭ singurel în tăcere ? Nu-țĭ vezĭ părințiĭ ? Numaĭ în plînsete și bocete, eĭ strigă : «ce nenorocire», și adaugă «vaĭ unde mi-ĭ copilașul». Tu veĭ fi zicînd însă : «Găsit-am odihna scumpă a vieţiĭ, ci să nu plîngă cu durere duioșiĭ meĭ părințĭ cu lacrimĭ». 1831, Iunie 15, în Botoșanĭ.

* 36. Veniiŭ, văzuiŭ, lăsăiŭ, m'am dus. Jupâneasa Ana, născută în Camenița, fiica luĭ Grigore de Bohdanowicz, și

soția luĭ Valerian Misir. Pe tine, Doamne Dumnezeule, în vecĭ țărîna mormîntuluĭ mieŭ te binecuvintează, căcĭ pe această lume mi-aĭ lăsat un întreg neam iubit: pe soțul mieŭ Valerian Misir și copiiĭ ceĭ născuțĭ din trupul mieŭ. Cu plînsul lor mult m'aŭ plîns și în acest mormînt m'aŭ acoperit. Dăruiește-li, Doamne, viață lungă, ca neîncetat să mă pomenească. 1840, Dechemvrie în 15, Botoșanĭ. Adu-țĭ aminte de mine, Doamne, cînd veĭ veni întru Împărăția ta.

XIII. Biserica din Stăncești (lîngă Botoșanĭ).

De-asupra ușiĭ de intrare:

Anul 1837 de la Nașterea Domnuluĭ nostru Is[us] H[risto]s s'aŭ făcut acest sfănt lăcaș cu toată cheltuiala Mareluĭ-Vornic di Țara-di-ğos Alixandru Calimah, avănd epistat pi Polcovnicu Ilie Dobraniș și lucrătorĭ cu mănile pi lăcuitoriĭ acestuĭ sat Stănceștiĭ, și anumi, după neam, Chisălițăĭ, Chibăceni, Cerceleni, Țărăneni, Tălăbeni, Speneni, Cĭubotăreni, Cunteni, Morăreni, Bombeni.

CUPRINSUL

Preţul 1 Leŭ.